

Jacques Rancière. *Politique de la littérature*. Galilée

Waarom moest Emma Bovary worden gedood? Het lijkt een vreemde vraag, want de hoofdpersoon van Flauberts roman pleegt toch zelfmoord. Maar dat betekent dat de schrijver het zo beslist heeft, hij is dus degene die haar heeft gedood. Waarom? Op deze vraag tracht de Franse filosoof Jacques Rancière een antwoord te geven in een van de essays in zijn nieuwste boek *Politique de la littérature*. De titel wekt misschien verbazing: heeft de dood van Emma Bovary dan iets met *politiek* uit te staan? Jazeker, als we Rancière mogen geloven. Hij komt alleen wel met een heel eigen opvatting van politiek, en ook van literatuur trouwens.

Voor zijn eigenzinnige ideeën oogst Rancière, voormalig hoogleraar esthetica en politiek aan de universiteit van Parijs VIII, tegenwoordig veel belangstelling, vooral in academische kring en in de kunstwereld. Veel van de essays in deze bundel waren eerst lezingen, door de auteur gehouden in Chicago, in Freiburg, in Valencia, terwijl prestigieuze Amerikaanse universiteiten als Rutgers, Harvard, John Hopkins en Berkeley worden bedankt voor de gelegenheid die zij de schrijver hebben geboden om zijn denkbelden in tal van 'séminaires' te ontvouwen.

Ook de Nederlandse universiteiten hebben Rancière inmiddels ontdekt, maar daarbuiten moeten we het voorlopig doen met het Vlaamse tijdschrift *De Witte Raaf* (nr. 105), waarin de vertaling van een essay over 'de esthetische revolutie en haar consequenties' is opgenomen. Dat geeft alvast de richting aan – die van de postmoderne filosofie. Rancière's levensloop onderstreept dat nog eens. In de jaren zestig was hij medewerker van de marxistische structuralist Althusser, met wie hij in 1968 brak vanwege diens trouw aan de communistische partijpolitiek. Ook daarna zijn Rancière's wegen onorthodox gebleven, hoewel hij zijn linkse sympathieën nooit heeft verloochend.

Voor menigeen schuilt hierin een belangrijke attractie van zijn denken: Rancière houdt vast aan de politieke betekenis van kunst en literatuur, in weerwil van alle desillusies die op het artistieke en literaire engagement in de twintigste eeuw zijn gevolgd. De prijs die ervoor moet worden betaald bestaat uit een duizelingwekkende dialectiek (die werkelijk alles in tweeën deelt) en een tergende vaagheid. Franse postmoderne filosofen kunnen blijkbaar niet anders dan zich hullen in abstracte orakeltaal, waarbij men zich alles en niets kan voorstellen. Ook dat zal ongetwijfeld de populariteit hebben bevorderd: iedereen kan straffeloos zijn eigen fantasie op Rancière's abstracties loslaten.

Toch heeft Rancière wel degelijk een serieus onderwerp bij de kop, dat de aandacht alleszins verdient. De politieke dimensie van de literatuur (en van alle kunst) behoort immers niet tot de periferie, maar tot het hart ervan. Literatuur is ondenkbaar zonder de samenleving waarin zij ontstaat en waartoe zij zich richt; zelfs de meest autistische literaire uiting blijft een sociaal (en dus mogelijk politiek) fenomeen dat leeft van de betekenis die lezers eraan toekennen.

Op dat primaire niveau situeert Rancière ook zijn 'politiek' van de literatuur. Het gaat bij hem niet om engagement of om politieke thema's; de politiek die hij bedoelt is inherent aan de literatuur als zodanig en heeft te maken met wat hij

noemt 'le partage du sensible'. Daar hebben we zo'n vage abstractie, waarvoor de fantasie moet worden aangesproken om je er iets bij te kunnen voorstellen. Alleen al de vertaling levert problemen op. In *De Witte Raaf* heeft men ervan gemaakt: de indeling van het zintuiglijk waarneembare.

Algemener kan haast niet. Zelf spreekt Rancière over de bepaling van wat en wie zichtbaar en hoorbaar zijn in de wereld, wie en wat op de voorgrond mogen treden of juist niet. Het komt neer, denk ik, op hoe de wereld zich aan ons voordoet én hoe deze sociaal is gestructureerd. De indeling van het zintuiglijke slaat dus ook op zoiets als klasse- en machtsverhoudingen. Het begrip is in zekere zin een vertaling van het historisch materialisme in esthetische termen, waardoor het esthetische (in dit geval de literatuur) inderdaad *als zodanig* een politieke dimensie krijgt, zij het niet in enige conventionele zin.

Want wat nu precies de politieke relatie is tussen de literatuur en de rest van de wereld blijft onduidelijk. Van directe invloed is geen sprake, waarschuwt Rancière, maar ook lijkt de literatuur meer te zijn dan enkel een weerspiegeling van veranderingen die elders zijn beslist. De wereld verandert en de literatuur neemt daaraan deel, een kwestie van analogie, gelijktijdigheid of wat dan ook, zonder dat de term 'partage du sensible' (die zo bijna het karakter krijgt van een toverspreuk) nader uitsluitsel geeft over het hoe.

Het voordeel van deze vaagheid is weer wel dat de literatuur niet wordt opgezadeld met enigerlei politiek activisme, compleet met program en ideologie. Een essentieel verschil met een engagement à la Sartre, waarvan Rancière dan ook niets moet hebben. Literatuur staat bij hem niet in dienst van iets anders, maar vormt eerder op zichzelf een tegenwicht. Literatuur compliceert de zaken, schudt de dingen op, strooit zand tussen de raderen, herinnert aan onmacht en beperking. In het *Witte Raaf*-essay lezen we: 'De esthetische kunst belooft een politieke vervulling die ze niet kan inlossen, en gedijt op die ambiguïteit'. Ziedaar de les van de politieke desillusies die Rancière ter harte heeft genomen, een les in bescheidenheid zonder in wanhoop te vervallen.

Op zijn best (en nog het minst vaag) is Rancière als hij zich met individuele schrijvers en hun werk inlaat, in deze bundel onder meer met Flaubert, Mallarmé, Tolstoj, Brecht en Borges: dankzij de tekst krijgt zijn algemene visie opeens reliëf. Maar zij wordt dan ook discutabel. Voor Rancière valt de politiek van de literatuur samen met de democratie, dat wil zeggen met de democratie als gelijkheid en zelfs onverschilligheid – niet per se met de democratische politiek zoals die door politici wordt bedreven. Een en ander wordt gedemonstreerd aan de hand van Flaubert, een verrassende keuze aangezien Flaubert nu niet bepaald als een politieke democraat bekend staat. Toch werd zijn werk indertijd wel zo beoordeeld door sommige reactionaire critici, van wie Rancière er overigens maar één citeert: de nu totaal vergeten Armand de Pontmartin. Hij had Flauberts manier van schrijven in *Madame Bovary* 'democratisch' genoemd en hoewel dat negatief was bedoeld, krijgt hij achteraf van Rancière groot gelijk.

Voor Rancière is het wèl iets positiefs. Deze literaire democratie markeert zelfs zoveel als een paradigmawisseling, een overgang (in Rancières termen) van het

`regime van de representatie' naar het `esthetische regime', waardoor de literatuur als `literatuur' pas zou zijn ontstaan – daarvóór was sprake van `belles-lettres', gehoorzaamend aan een classicistische poëtica die door Flaubert omver werd gekegeld. Hoe? Doordat hij brak met het klassieke koppeling van onderwerp en expressie, die een hiërarchisch onderscheid met zich meebracht tussen `poëtische' en `prozaïsche' onderwerpen welke op een navenante manier dienden te worden behandeld, zodat koningen altijd als koningen spraken en niet als boeren en omgekeerd. De `democratie' zit hierin dat voor Flaubert het onderwerp onverschillig werd, het liefst had hij een boek over `niets' geschreven, omdat alles aankwam op de stijl die volkomen los kwam te staan van het onderwerp. Om die reden kon hij zowel een `realist' als een aanhanger van *l'art pour l'art* zijn.

Stijl is voor Flaubert niet een expressie van de eigen persoonlijkheid, juist niet zelfs, maar een `manière absolue de voir les choses': de ware gebeurtenissen van de roman zitten niet zozeer in de handelingen van de personages, maar in het weefsel van vluchtige sensaties die deze handelingen stofferen (de lichtval op een mouw, het opwaaiend stof in de kamer, de stilte van een binnenplaats etc.). Door daar woorden voor te vinden geeft Flaubert stem aan een anonieme of zoals Rancière het noemt `moleculaire' werkelijkheid waarin de leegte en redeloosheid/ongegrontheid van het universum even oplichten. Wat we zo kunnen ervaren is de wereld zoals zij is zonder de vervorming door de menselijke wil en begeerte. Dankzij de stijl valt de literatuur samen met het leven zelf in zijn meest elementaire gedaante.

Voor Rancière is dat reden om in deze *écriture* het moderne equivalent te zien van het epos van weleer, waarin kunst en leven eveneens samenvielen en waarvoor de romantici vergeefs een moderne reïncarnatie hadden gezocht. De equivalentie zit overigens alleen in het samenvallen van leven en kunst, verder is er juist een essentieel verschil, want voor Flaubert moest dit samenvallen (dat in de Homerische tijden nog sociale werkelijkheid zou zijn geweest) uitdrukkelijk beperkt blijven tot het boek. In dezelfde lijn kon Mallarmé zeggen dat de wereld bestemd was om te eindigen in een mooi boek en wees Proust de literatuur aan als het enige ware leven – oftewel het enige leven waarin de waarheid (de redeloze onverschilligheid van alles) tot haar recht kon komen.

Maar waarom moest Emma Bovary nu dood? Ook zij streefde er toch naar leven en kunst te laten samenvallen - zij deed dat alleen niet in een boek maar in het echte leven. Bij literatuur dacht zij allereerst aan een `schrijfetu' en zij raadpleegde de romans van Eugène Sue om inspiratie op te doen voor haar nieuwe meubilair. Wat in de schrijfstijl van Flaubert kunst was, werd bij haar `kitsch', een esthetisering van het leven die elke `absolute' visie op de werkelijkheid inruilde voor de begeerte naar en het bezit van de dingen. Emma's dood was Flauberts veroordeling van deze verkeerde manier om kunst en leven (waartussen geen *principiële* verschil meer bestond, want alles kon kunst worden) te laten samenvallen.

Het is een ingenieuze interpretatie, maar misschien is het toch wat te veel eer om hier de hele `literatuur' aan op te hangen. Rancière moet dat zelf ook hebben beseft. Vandaar dat hij nog enkele andere mogelijkheden noemt, zoals de aandacht

voor de anonieme keerzijde van de officiële werkelijkheid bij Balzac, Hugo en Tolstoj, en de cultus van het `verhaal' bij Borges. Ook kun je je afvragen wat er nog links is aan deze literaire democratie, afgezien van een zekere distantie tot de in onze consumptiemaatschappij alomtegenwoordige begeerte naar bezit en verbruik.

Nu laat ik de zorg voor `links' graag over aan Joost Zwagerman - persoonlijk lig ik meer wakker van Rancières keuze om zijn paradigmawisseling pas met Balzac en Flaubert te laten beginnen (ik zou eerder aan de Duitse *Frühromantik* denken) en van het gegeven dat zoveel bij hem afhangt van de nieuwe terminologie en de nieuwe betekenissen voor bestaande begrippen die hij heeft bedacht. Filosofie blijkt weer eens in verregeande mate een nominalistische aangelegenheid te zijn, levend van de illusie dat problemen worden opgelost als je er maar andere woorden voor bedenkt. Gek genoeg is die illusie ook een beetje waar en dat maakt Rancière toch, in weerwil van alle reserves jegens zijn willekeur, zijn vaagheid en zijn onstuitbare dialectiek, tot een stimulerend denker.

(NRC *Handelsblad*, 22-6-2007)